

УДК 930 (477) «1953/1964»

РОЗВИТОК МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У ДОБУ ВІДЛИГИ У ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ІСТОРИКІВ ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ**Оксана Карасевич**

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Україна, 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 28
e-mail: k.oksana46@ukr.net
ORCID: [https:// orcid.org/0000-0001-9874-489X](https://orcid.org/0000-0001-9874-489X)

У статті подано історіографічний огляд висвітлення процесу розвитку та вдосконалення матеріально-технічної бази сільського господарства України періоду «хрущовської» відлиги. Проаналізовано низку аспектів, що стосуються характеру реформування сільського господарства у цілому. Висвітлено складний і доволі суперечливий характер реалізації масштабної кампанії ліквідації МТС ы поспішного та повсюдного продажу їх техніки колгоспам. Показано вплив матеріально-технічних нововведень в аграрному секторі економіки на характер праці у сільському господарстві. З'ясовано, що ці зміни відбувались паралельно із певною демократизацією суспільно-політичного життя у країні. Проголошено, що це спричинило доволі значні зміни у соціальній сфері життя населення України в цілому й особливо на селі.

Ключові слова: МТС, селянство, колгоспи, «відлига», реформування, РТС, сільськогосподарська техніка, економіка села

Аналізуючи витoki цілої низки реформ і доволі радикальних нововведень, які за ініціативою та наполяганням М. Хрущова проводились у сільському господарстві, дослідники цього періоду в значній своїй більшості вважають їх виправданими. Вони наголошували, що індустріальний розвиток Радянського Союзу вимагав нових методів організації управління сільськогосподарським виробництвом та аграрним сектором економіки у цілому та реальних дотацій з боку держави у сільське господарство. У даному контексті вони зосереджували свою увагу на тому, що принаймні до кінця 1950-х років основний наголос у реформах робився на максимальному розвитку виробничих сил колгоспів, активізації стимулів для їх економічного зростання» за умови розвитку як суспільної, так й індивідуальної форм господарств одночасно. У полі зору дослідників почали з'являтися сюжети соціального характеру, пов'язані з тим, що серед селян почала зростати матеріальна зацікавленість щодо праці у колгоспі, збільшилась їх купівельна спроможність, а отже матеріальне становище загалом.

Проте, незважаючи на певну увагу до означеної проблеми, низка її аспектів потребують значно ширшого висвітлення.

Проблема трансформації характеру праці у сільському господарстві України першого постсталінського десятиріччя неодноразово привертала до себе увагу науковців. Тих чи інших аспектів цієї проблеми торкалися такі дослід-

ники як В. Даниленко [8] та І. Романюк [21]. Певну увагу цій проблемі принагідно західних областей України приділяв М. Івасюта [10]. Немало матеріалів в Україні присвячено висвітленню тих чи інших чинників, присутніх у сільському господарстві міститься у монографії М. Вайнера [5]. Ці ж питання аналізував і В. Попсуєв [19] та О. Пантелейчук [17]. Вкрай пекучі проблеми механізації тваринництва в їх історичному розрізі досліджував А. Яворський [25] та А. Іванов [9].

У тих чи інших аспектах вказана проблема висвітлювалась і деякими іншими авторами. Зважаючи однак на масштабність і різновекторність проблеми вона об'єктивно потребує подальшого поглибленого вивчення.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі опрацювання новітньої наукової літератури, насамперед монографічної, публікацій у науковій періодиці, використання багатого потенціалу електронних ресурсів, виходячи з нових методологічних засад, глибше та повніше з'ясувати всі основні чинники, які у тій чи іншій мірі впливали на розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства України доби «відлиги».

Похапливе намагання М. Хрущова «догнати і перегнати Америку» з виробництва сільськогосподарських продуктів призвело до дефіциту в державі цілого ряду продуктів. Загальна кількість селян у колгоспах неухильно зменшувалась, незважаючи на поліпшення соціального статусу та життєвих стандартів. Проте

катастрофічний занепад сільського господарства початку 1950-х років владно продемонстрував необхідність змін на селі, і те, що господарювання з-під примусу безперспективне, – стверджує І. Лубко [16, с. 21].

У даному контексті М. Брегеда, оцінюючи зміни у матеріальному становищі селянства, наголошує на посиленні владою соціальних орієнтирів у ході реформування аграрного сектору економіки. Початком цього стала відмова у вересні 1953 р. нового керівництва держави «від сталінських методів організації й планування розвитку народного господарства країни» [3, с. 142].

Разом з тим, більшість сучасних українських дослідників реорганізацію МТС у ремонтно-технічні станції (згідно з рішенням лютого (1958 р.) пленуму ЦК КПРС із негайним обов'язковим викупом техніки колгоспами) вважає гальмівним чинником розвитку сільськогосподарського виробництва в Українській РСР. Не відкидаючи позитивної ролі ліквідації МТС, дослідники відзначають, що їхня техніка після похапливої реорганізації з великими труднощами використовувалась колгоспним селянством [22, с. 40].

А. Кириленко з цього приводу зазначає, що фінансування виробничої діяльності МТС, починаючи з 1956 р., було переведено на господарський розрахунок. Проте у силу накопичення цілого комплексу протиріч у взаєминах МТС з колгоспами, які стосувались обслуговування колективних господарств виробничо-технічними засобами, все завершилось простою ліквідацією машинно-тракторних станцій [12, с. 155]. Вищевказане дає підстави стверджувати про «половинчастий» характер реформування МТС, оскільки «не всі колгоспи у фінансово-економічному відношенні були готовими до такого нововведення» [12, с. 156].

Поділяє зазначену позицію також Т. Кулікова [13]. Вона вказує, зокрема, на те, що суттєвим прорахунком стало позбавлення колгоспів фінансової можливості щодо оновлення сільськогосподарської техніки, постійне зростання цін на неї й інші засоби виробництва, а також на будівельні матеріали. Навіть перепродаж використаної техніки МТС для колгоспів відбувався за значно завищеними цінами [13, с. 10].

Нестабільна фінансова ситуація у колгоспах, вказує дослідниця, мала свої негативні наслідки й у справі матеріального забезпечення кадрів механізаторів. Влада на словах декларуючи підвищення оплати праці механізаторів у реальному житті спровокувала проце-

си, які призвели до того, що їх кількість на селі зменшилась майже удвічі [13, с. 11].

Чисельні, інколи малопродумані, а головне завжди похапливі аграрні експерименти, ініційовані М. Хрущовим і його «командою», замість потенційно можливої користі часто завдавали матеріальної шкоди на роки вперед. Автори змістовного історико-економічного нариса «Українське село у 20-90 роках ХХ століття» стверджують, що вже навальні «відступи від травопільної системи призвели, по-перше, до погіршення кормової бази для тваринництва, по-друге, до посилення ерозії земель, по-третє, до збільшення захворювань худоби, викликаних порушенням фізіологічних процесів у зв'язку з відсутністю у кормовому раціоні достатньої кількості зеленої маси» [22, с. 33].

Сучасні дослідники виділяють цікаву сторінку історії колгоспів, які, не маючи матеріальної підтримки від держави, аби підтримати свою економічну рентабельність, а звідси і належний рівень оплати праці своїх працівників, вдавалися до нетрадиційних для радянської аграрної економіки форм організації господарювання. Так, починаючи з 1958 р. колгоспи стали будувати консервні заводи (на 1964 р. в Україні їх було вже близько 1200 із виробництвом понад 44 млн. умовних банок консервів). На цю ж дату в Українській РСР працювало також більше тисячі колгоспних заводів з виготовлення вина та фруктових соків. У багатьох колгоспах діяли цегляні заводи, столярні майстерні, комбікормові цехи, і незабуті ще з до-радянських часів народні примисли з виготовлення предметів широкого вжитку.

Все це сприяло формуванню доволі потужної мережі міжколгоспних підприємств. Дослідники нараховують, що вже у 1959 р. в Україні діяли понад 600 різнопрофільних міжколгоспних організацій, які об'єднували майже 80 відсотків тих колгоспів республіки, котрі мали у своєму складі переробні підприємства та будівельні бригади [22, с. 46].

Що ж до експлуатації сільськогосподарської техніки, то сучасні українські дослідники відзначають відносно низький рівень використання технічних можливостей колгоспної техніки навіть наприкінці хрущовської доби. Так у 1964 р. постійно експлуатувалося не більше 40% доільних апаратів, а механізована подача води на колгоспні ферми була організована лише для половини поголів'я худоби [22, с. 48].

Деякі праці сучасних дослідників, попри те, що містять достатньо цінну інформацію про епоху, яку ми досліджуємо, мають суперечли-

вий характер, виходячи навіть із тверджень самих авторів. Зокрема, у дослідженні П. Гайдуцького та М. Лобаса, присвяченому спробі подати історію та накреслити перспективи використання машинно-тракторних (у новітній інтерпретації – «машинно-технологічних») станцій в Україні, автори, не приховуючи захоплення діяльністю МТС у 1950-х рр., стверджують, що «в 1957 р. у міжряддях просапних культур проводився тільки механізований обробіток» [6, с. 54], а двома сторінками нижче, віддаючи шану канону, зауважувати і на недоліках, зазначаючи, що у цілому «недостатньо були механізовані обробіток просапних культур, роботи у садівництві та городництві» [6, с. 56]. Хоча у багатьох інших тезах вказаним дослідникам важко заперечити. Адже МТС, справді, тривалий час були не тільки матеріально-технічною базою колгоспів, а й фактичними центрами не лише технічного обслуговування, але й організаційно-планового керівництва ними [6, с. 61].

Важливим чинником поліпшення матеріально-технічної бази села стала комплексна механізація й автоматизація сільського господарства, яка розпочалась після спаду в аграрному секторі у 1960-х роках. На цьому, зокрема, наголошує у своєму дослідженні О. Лісовська [15]. Перспективні плани поліпшення загального стану агровиробництва підкріплювались купівлею колгоспами нової техніки, до того ж починаючи вже з початку 1960-х років – нових більш продуктивних моделей тракторів, зернових комбайнів, вантажних автомобілів та інших сільськогосподарських машин. Зокрема, дослідниця відзначає, що у цей період тракторний парк колгоспів збільшився на 65 тис. штук, зернових комбайнів – 15,6 тис, вантажних автомашин – 43,7 тис [15, с. 307]. Такі кількісні й якісні поліпшення дали змогу краще вирішувати поставлені перед колгоспами виробничі завдання та допомогли майже повністю механізувати весь цикл польових робіт, принаймні у зерновиробництві.

Характеризуючи основні тенденції комплексної механізації сільського господарства, авторка також відзначає й якісні поліпшення у галузі. По-перше, технічне переозброєння колгоспів супроводжувалося нарощуванням енергетичної потужності сільськогосподарської техніки. По-друге, впровадження нової техніки відбувалась паралельно із переоцінкою ефективності старої техніки, яка поступово вилучалась із експлуатації [15, с. 308].

Направлення на освоєння цілинних земель великих матеріальних ресурсів негативно по-

значились на життєдіяльності українського села. Л. Беренштейн наголошує, що особливо в перші роки освоєння цілини, з України посліхом було вивезено велику кількість техніки – тракторів, комбайнів, ґрунтообробних машин тощо. І в подальшому, виконуючи настанови партійних органів щодо освоєння цілини, близько сотні промислових підприємств республіки поставляли туди основну масу своєї продукції [2, с. 81].

Щодо механізаторів, то у 1954-1955 рр. до районів освоєння цілинних земель з України на постійну роботу прибуло понад 93 тис. осіб, насамперед трактористів і комбайнерів. У цілому ж для збирання врожаю лише до Казахстану в 1954-1961 рр. з України було направлено понад 163 тис. осіб, з них – велика кількість механізаторів [22, с. 81-82]. Як стверджує В. Литвин, на цілину у 1954-1955 рр. виїхало 60% випускників сільськогосподарських інститутів, технікумів та училищ механізації сільського господарства України [14, с. 146]. Відповідно до завдань, які ставили перед Українською РСР союзні органи, лише у Казахстані вихідцями з України було створено 54 зернорадгоспи [22, с. 38].

Л. Беренштейн вважає, що у такий спосіб відбулося відчуження з українських сіл значної кількості техніки та майна у селян, що підірвало матеріально-технічну базу колгоспів і, певна річ, негативно вплинуло на їхнє економічне становище. Власне кажучи, цілинна кампанія стала найодіознішим виявом екстенсивних методів господарювання сповідуваних Хрущовим, а з його подачі і всією партійною структурою тих часів [2, с. 38].

До цікавих висновків, аналізуючи програму освоєння цілини та хід її реалізації, приходять І. Лубко. Дослідниця вважає, що поряд з недоліками Хрущов водночас міг пишатися своєю програмою освоєння цілини, адже саме завдяки їй на кінець 1950-х рр. в СРСР була нарешті вирішена перманентно болюча зернова проблема. Середньорічний збір зерна у країні протягом 1954-1958 рр. склав 113,2 млн. т проти 80,9 млн. т у 1949-1954 рр. «Освоєння цілинних земель дало швидкий приріст виробництва зерна в кризовий період продовольчого становища країни, що дозволило продовжити подальше реформування сільського господарства у відносно спокійних умовах» [16, с. 12], – стверджує дослідниця. Вона наголошує на тому, що фактично у радянській історії це був перший випадок, коли у сільськогосподарське виробництво було вкладено значну частку державних ресурсів і селянин відчув реальну

турботу про себе. «Безсумнівний успіх програми остаточно ствердив Хрущова у тому, що саме сільське господарство і є та плідна нива, де він здатен швидко досягти ефективних результатів» [16, с. 12], – резюмує І. Лубко.

Освоєння цілинних земель, на думку І. Романюка, розглядалось М. Хрущовим як можливість налагодження всього сільгоспвиробництва за прикладом радянських господарств. Така форма ведення сільського господарства розглядалась ним, як найбільш прийнятна у тогочасних умовах [21, с. 51]. Утвердження радгоспної системи було позначене, з одного боку, подальшим одержавленням виробництва та розподілу сільськогосподарської продукції, а з другого – зниженням професійної мотивації у досягненні планових показників тощо. До того ж «радгоспизація» освоєння цілинних земель полягала насамперед у жорсткій експлуатації природних ресурсів.

Отже, використання людських ресурсів і матеріально-технічної бази у рамках «цілинної кампанії» було для України таким же нерациональним, як і в цілому в СРСР. А це вкотре свідчить про непродуманість і суперечливість цієї кампанії. Про що здебільшого і наголошують сучасні дослідники як в Україні, так і поза її межами.

Втім, дослідженням українських істориків у цій царині і на сьогодні все ще бракує залучення серйозних демографічних досліджень, критичного перегляду статистики за темою, усних історій «цілинників» тощо.

У радянський період дискусія про потрібність/непотрібність товарно-грошових відносин у сільськогосподарському виробництві між «товарниками» та «нетоварниками», як відомо, закінчилася перемогою других. Тоталітарний режим однозначно підтримував відмову від товарно-грошових і госпрозрахункових відносин між державою та колективними господарствами. Це сповна дало свої негативні наслідки, про що в унісон зазначають сучасні українські дослідники. Зокрема, критичного перегляду зазнала теза «нетоварників» про те, що держава, мовляв, частину диференціальної ренти (рента II) завжди залишала у розпорядженні господарств для розвитку виробництва та підвищення добробуту працівників.

Аналізуючи цю проблему, В. Михайлюк, Л. Беренштейн, П. Панченко й інші дослідники стверджують, що цьому процесові заважало три чинники: 1) монополія держави на землю, як об'єкт господарювання; 2) сама рента II не виявлялася, адже раціоналізації виробництва

не було насамперед тому, що колгоспи не досягали додаткового прибутку від додаткових вкладень капіталу в одну й ту ж саму земельну площу (адже все контролювала держава, виділяючи капіталовкладення лишень у безготівковій формі, а фактично нав'язуючи колективним господарствам добрива, техніку та будівельні матеріали за завищеними цінами); 3) більшість ренти II (саме та її частина, яка б мала йти на розвиток виробництва та підвищення добробуту працівників) відбиралася державою, а якісної інформації про її використання просто не існувало [22, с. 36].

З іншого боку, фахівці вказують на головний недолік такої системи – її затратний характер. Адже ціни формувалися, виходячи із витрат сировини, вартості транспортування, переробки, торгівлі у напрямі від виробника до кінцевого споживача, але не враховували попит і можливість її реалізації виробником [22, с. 36-37]. Попит і пропозиція, як основні системоутворюючі ринкової економіки, були відкинуті, що стало причиною очевидно недостатньої матеріальної підтримки сільськогосподарського виробництва українського села тих часів.

Про це переконливо свідчить те, що й після їх неодноразового підвищення державні заготівельно-закупочні ціни на сільськогосподарську продукцію були значно нижчими, ніж її собівартість.

Слушним з цього приводу є зауваження І. Романюка, який вважає обмеження ініціативи колгоспів результатом перманентно неврегульованих складних взаємин між ними та державою [21, с. 35]. І хоча «хрущовська» доба стала помітною віхою на шляху відступу від таких порядків, вище окреслена у цілому негативна тенденція зберігалась і надалі впродовж багатьох років існування радянської системи господарювання. Характеризуючи наслідки «хрущовських» перетворень в аграрному секторі України, І. Лубко стверджує: «Отримавши досить значну в порівнянні з минулим свободу дій, зміцнивши матеріально-технічну базу та фінансово-економічні можливості, справжніми господарями на землі колгоспи не стали. Міцний ланцюг, що ставив їх в залежність від директивних органів, так і не був розірваний» [16, с. 13].

Досліджуючи вплив аграрних перетворень Хрущова на українське село, І. Лубко звертає увагу на кількісно-якісні зміни у структурі матеріально-технічного забезпечення сільського господарства України. Вона відзначає зростання рівня механізації виробничих процесів

(помітніше у рільництві, і слабше у тваринництві), електрифікацію села, щоправда, більше у культурно-побутовій сфері [16, с. 11-12].

Безумовно, у питаннях матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва Української РСР чільне місце посідає розгляд питання відносин МТС із колгоспним селянством.

Із сучасних досліджень відомо, що мережа МТС розширялася в Україні до початку 1954 р., насамперед за рахунок приєднаних у ході Другої світової війни західноукраїнських земель. У другій половині 1950-х рр. відкриття нових МТС призупинилося, а у 1956-1957 рр. уже навіть були спроби продажу техніки колгоспам [20, с. 10-11].

Вивчаючи матеріально-технічну базу МТС, механізацію сільськогосподарських робіт у колгоспах та економічні взаємини між МТС і колгоспами у 1950-х рр., Л. Ровчак приходять до таких висновків:

1) зміцнення матеріально-технічної бази МТС відбувалося за рахунок розширення державних капіталовкладень в якісно нові машини й інші досконалі конструкції, а не гонитви за їх кількістю;

2) створення нових конструкцій тракторів і сільгоспмашин, незважаючи на певні успіхи, йшло все ж повільними темпами;

3) машинно-тракторний парк МТС західноукраїнських і південноукраїнських областей був укомплектований ліпше за інші регіони;

4) найліпших показників у сільгоспвиробництві МТС досягли у зерновому виробництві;

5) МТС виконували також функції агрономічного обслуговування колгоспів, впроваджували у практику досягнення сільськогосподарської науки;

6) взаємини МТС і колективних господарств будувалися на основі Типового договору, в якому відображалися зобов'язання обох сторін, хоча нерідко зазначені у них пункти не виконувалися або виконувалися несвоєчасно [20, с. 12-13].

Не погоджуємося із першим висновком І. Лубко, яка стверджує, що «виробники сільськогосподарської техніки, надаючи пріоритет більш складним, а отже дорогим машинам, скорочували випуск необхідних, але дешевих машин і механізмів» [16, с. 11]. Захоплення технічним прогресом, який впроваджувався здебільшого суто формально, більше шкодило справі, ніж вирішувало конкретні проблеми із забезпеченням українського села технікою.

У розрізі матеріального зміцнення українського села І. Лубко заперечує огульну критику

ку «кукурудзяної кампанії» М. Хрущова. «Звичайно, не можна відкидати того, що вкрай поспішне, обтяжене гігантоманією розширення кукурудзяних площ призвело до певного розбалансування хлібофуражного комплексу, – стверджує вона, – проте реальний стан справ в сільському господарстві був значно складніший, ніж позірні картини, намальовані критиками Хрущова» [16, с. 13]. Зокрема, дослідниця наводить приклади тих колгоспів, які налагодили раціональне вирощування кукурудзи, отримали значну кількість зерна і силосної маси, досягли високої продуктивності тваринництва, зміцнили економічну базу колгоспу і, зрештою, підвищили оплату трудодня колгоспника [16, с. 13].

А. Шевельков, аналізуючи окремі аспекти аграрної політики держави, наголошує на небудуманих рішеннях партійного керівництва і недофінансування сільського господарства [24]. Усе це у комплексі призвело до зниження показників сільгоспвиробництва у 1963 році. У результаті, маючи величезний продовольчий потенціал, СРСР цього року був змушений вдатись до імпорту сільськогосподарської продукції, який у наступні роки неухильно збільшувався [24, с. 100-102].

Але навіть за таких умов, наголошує вечний, влада не переставала спекулювати на економічних показниках і маскувала нерентабельність більшості нововведень в аграрному секторі. Незважаючи на нестачу продовольства, М. Хрущов у своїх виступах і далі наполягав на захмарних показниках хлібозаготівель [24, с. 100]. Щодо економічної доцільності купівлі техніки МТС колгоспами, А. Шевельков вважає її такою, що на довгий час підірвала рентабельність матеріально-технічної бази господарств [24, с. 102].

Л. Халецька у своєму дослідженні акцентує увагу на соціально-економічних показниках життя селян [23]. На її думку, екстенсивний спосіб ведення господарства уповільнив у кінці 1950-х років зростання доходів селянства. Навіть певне збільшення матеріальних надходжень у селянські родини та загальне підвищення рівня заробітної плати не змогло вирішити проблему дисбалансу між доходами сільського і міського населення [23, с. 8]. При цьому фізичне зростання прибутку селянської родини супроводжувалось, здебільшого, надто великим фізичним навантаженням на їх членів. Водночас на її думку, відчутним ударом по селянам стала політика Хрущова спрямована на обмеження розмірів особистих присадибних господарств, які «погіршили рівень життя

великої маси людей, позбавивши їх основних джерел існування» [23, с. 9].

Таким чином, аналіз сучасної історіографії присвячений матеріальному забезпеченню українського села доби «відлиги» дає підстави твердити, що пекучою проблемою матеріально-технічного забезпечення українського села хрущовського періоду залишався різкий дисбаланс у цінах на сільськогосподарську та промислову продукцію. Встановлені у суто адміністративному порядку, вони стали фінансовим тягарем для колгоспів, яким доводилось оплачувати борги за техніку отриману від ліквідованих МТС. Продана їм техніка стала суттєвим джерелом грошових надходжень для держави, які потім повертались колгоспникам у вигляді заробітної плати. Однак якість самої техніки не дозволяла суттєво поліпшити ефективність сільськогосподарських робіт, а, отже, належно збільшити обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та знизити її собівартість.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнян Ю., Вьлцан М. Историческая роль МТС и их реорганизация. Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1958. 160 с.
2. Беренштейн Л. Аграрні проблеми у діяльності М.С. Хрущова // М.С. Хрущов і Україна. Матеріали наукового семінару 14 квітня 1994 р., присвяченого 100-річчю від дня народження М.С. Хрущова. Київ: Інститут історії України НАН України, 1995. С. 79-87.
3. Брегеда М. Ставлення селянства радянської України до курсу на соціальну переорієнтацію економіки держави (1953 р.) // Український селянин. 2008. Вип. 11. С. 142-145.
4. Вайнберг М.Ц. Міф про «народний капіталізм». Київ: Т-во для поширення політичних і наукових знань Укр. РСР, 1958. 46 с.
5. Вайнер М. Материально-техническое снабжение сельского хозяйства СССР. Москва: Издательство экономической литературы, 1963. 176 с.
6. Гайдуцький П., Лобас М. Відродження МТС (Організація машинно-технологічних станцій в ринкових умовах). Київ: НВАТ «Агроінком», 1997. 508 с.
7. Григорович Д.А., Завадський Й.С., Лук'янов В.О. Собівартість продукції в колгоспах і шляхи її зниження. Київ: Держсільгоспвидав, 1958. 78 с.
8. Даниленко В.М., Романюк І.М. Українське село в добу реформ М.С. Хрущова // Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, 2006. Т. 2. С. 411-476.
9. Іванов А. Нові машини для механізації в тваринництві // Досягнення науки і передовий досвід з механізації тваринництва / За заг. ред. П.М. Василенка, І.Т. Осьмака. Київ: Держ. вид-во сільськогосп. літ-ри Укр. РСР, 1958. С. 33-40.

10. Івасюта М. Нариси історії колгоспного будівництва в Західних областях Української РСР. Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. 316 с.

11. Канский К.Е. Пути снижения затрат на единицу колхозной продукции. Харьков: Книжн. изд-во, 1958. 107 с.

12. Кириленко А.О. Реорганізація МТС в період хрущовської «відлиги» та зміни в південному регіоні УРСР // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Сер.: Історичні науки. 2013. Вип. 334. С. 154-157.

13. Кулікова Т.О. Реорганізація машинно-транспортних станцій та проблеми функціонування ремонтно-технічних станцій в Україні в середині ХХ століття // Актуальні питання сучасної науки: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. Ч. 2. С. 9-12.

14. Литвин В. Україна у першому повоєнному десятилітті (1946-1955). Київ: Вид. дім «Лі-Терра», 2004. 240 с.

15. Лісовська О. Комплексна механізація та автоматизація сільського господарства – одна з основних умов зміцнення матеріально-технічної бази села (1960-ті роки) // Український селянин. 2008. Вип. 11. С. 307-310.

16. Лубко І. Спроби аграрних перетворень М. Хрущова та їх вплив на українське село (1953-1964 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2002. 19 с.

17. Панделейчук О. Вклад підприємств сільськогосподарського машинобудування України в зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства (1953-1962 рр.) // Український історичний журнал. 1964. № 2. С. 48-54.

18. Плющ М. М.С. Хрущов і проблеми технічного переозброєння народного господарства // М.С. Хрущов і Україна. Матеріали наукового семінару 14 квітня 1994 р., присвяченого 100-річчю від дня народження М.С. Хрущова. Київ: Інститут історії України НАН України, 1995. С. 72-79.

19. Попсуєв В. Допомога міста селу в піднесенні сільського господарства в 1953-1960 рр. (на матеріалах Дніпропетровської області) // Український історичний журнал. 1960. № 5. С. 64-74.

20. Ровчак Л. Машинно-тракторні станції в Україні (50-ті рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2000. 19 с.

21. Романюк І. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ століття. Вінниця: Книга-Вега, 2005. 256 с.

22. Українське село у 20-90 роках ХХ століття (короткий історико-економічний нарис) / За ред. професорів Л.Ю. Беренштейна, Г.П. Мигрина, П.П. Панченка [Ін-т історії України НАН України]. Київ: Нац. аграрний ун-т, 1998. 140 с.

23. Халецька Л. Сільське населення України в роки хрущовської «відлиги»: рівень та якість життя: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01; Нац. пед. ун-т М.П. Драгоманова. Київ, 2011. 20 с.

24. Шевельков А. Некоторые аспекты аграрной политики государства в 1960-1970 гг. в рассекреченных архивных документах // Український селянин. 2008. Вип. 11. С. 100-102.

25. Яворський А. Стан механізації тваринницьких ферм в колгоспах і радгоспах УРСР та завдання дальшого застосування комплексної механізації в тваринництві // Досягнення науки і передовий досвід з механізації тваринництва / За заг. ред. П.М. Василенка, І.Т. Осьмака. Київ: Держ. вид-во сільськогосп. літ-ри Укр. РСР, 1958. С. 20-32.

Karasevych Oksana

Development of the Material and Technical Basis of Agrarian Sector during the Thaw in the Writings of the Native Historians of the Era of Independence

The paper presents a historiographical overview of the process of development and improvement of the material and technical basis of agriculture in Ukraine during the period of Khrushchev Thaw. A number of aspects related to the nature of the reform of agriculture in general are analyzed. The complex and rather contradictory nature of the implementation of a large-scale campaign of MTS (machine tractor station) liquidation and the hasty and widespread sale of their machinery to the collective farms is shown. The influence of material and technical innovations in the agrarian sector of the economy on the organization of work in agriculture is shown. It is found out that those changes took place in parallel with a certain democratization of socio-political

life in the country. The author claims that this caused quite significant changes in the Ukraine population social sphere of life in general and especially in the rural areas.

It is concluded that the analysis of modern historiography devoted to the material security of Ukrainian village of the Thaw time, makes it possible to assert that the pressing problem of material and technical security of the Ukrainian village of Khrushchev period was a striking imbalance in prices for agricultural and industrial products. Established merely administratively, they became a financial burden for the collective farms, which had to pay the debts for the machinery received from liquidated MTS. Farming machines sold to them became an essential source of receipts for the state, which then were returning to collective farmers in the form of wages. However, the quality of the machinery itself did not allow to improve the efficiency of agricultural work significantly, and, consequently, to increase properly the agricultural output and reduce its cost.

Keywords: *MTS, peasantry, collective farms, the Thaw, reforming, RTS (repair technical stations), agricultural machinery, rural economy*

Надійшла до редакції / Received: 07.07.2018

Схвалено до друку / Accepted: 10.09.2018